

Тетяна ШАРОВАк.філол. наук, доцент,
Мелітопольський державний педагогічний
університет імені Богдана Хмельницького**УКРАЇНЬСКА ПРОЗА „ПРОЛЕТАРСЬКИХ”
ПИСЬМЕННИКІВ: ТЕМАТИЧНІ ДОМІНАНТИ**

У статті здійснено тематичний аналіз української художньої прози другої половини 20 – початку 30-х років ХХ ст., зокрема епіки представників так званого „пролетарського” табору. Відзначається письменницьке новаторство у розробці тем села і міста, старого й нового, історико-революційної дійсності, людини в соціумі.

Ключові слова: „пролетарський” письменник, тема, проблема, образ.

Художній рух в Україні 20 – 30-х років ХХ ст. літературною критикою і літературознавством впродовж багатьох років його формування та становлення оцінено за законами естетики й духовності. Означений період вважається плідною (попри значний драматизм – поколіннєвий, особистісний) добою в розвитку українського літературного процесу. Часто беручи до уваги досвід літераторів-попередників, прозаїк 20-х й активно працював над збагаченням тематико-проблемного рівня художнього твору, стилістичного, смислового тощо. Не винятком були автори, умовно позначені в історії літератури поняттям „пролетарські” – тобто ті, що діяли в межах літературних угруповань „Плуг”, „Гарт”, „Молодняк” тощо.

Час початку ХХ ст. зафіксував появу чималої кількості яскравих митців та цікавих постатей, що створювали як прозу з документальною основою, тематикою краху старого, радості та муки народження нового, соціальними конфліктами (наприклад, Г. Косинка, М. Ірчан, О. Досвітній та ін.), так і прозу новаторську, що тяжіє до експериментальності, передовсім такі епічні жанри насичені ліричними роздумами, рефлексіями, переобтяжені символікою та позначені психологізмом (Г. Михайличенко, Г. Коцюба, Ю. Яновський, М. Хвильовий та ін.).

У наукових розвідках фахівців із періоду „розстріляного відродження” (В. Дончик, С. Крижанівський, М. Жулинський) зазначається, що проза другої половини 1920-х років містить багато новаторського, насамперед у проблематиці, системі образів: „Тематично майже вся проза тих років – у подіях, колізіях, пристрастях свого часу, часу великої революції” [5, 209]. Науковці

обстоюють думку про виразне виявлення в цей час сфери життєвих переконань та спостережень прозаїків. Звідси – плідного розвитку набуває тема села, адже українські митці мали величезний досвід освоєння сільського матеріалу (Б. Антоненко-Давидович, В. Підмогильний, Ю. Яновський та ін.). Осмислення такого життєвого матеріалу відбувалося, беручи до уваги зауваження літературознавців, у прозі 20-х років за рахунок модерністичного типу мовлення – фрагментаризація, мозаїчність, монтаж. Разом із привнесеним до літератури внутрішнім переживанням [2, 8], дослідникам ходить про повноцінну роботу автора над формою прозового твору, само собою як невід'ємної складової формозмісту. Узагальнення і систематизація таких складових епічного твору письменників 20 – 30-х років, як тематика і формальні засоби, – безпосереднє завдання цієї статті.

Відзначимо насамперед, що в творах українських письменників означеного часу відтворювалися різноманітні епізоди, часом переможні, а часом трагічного змісту: „Так, про тяжке й болуче в часи небачено суворої боротьби за перемогу революції радянська проза розповідала сміливо й одверто, охоплюючи своїм поглядом не тільки магістралі історичного руху, але й обочини, роздоріжжя, плутані стежки...” [5, 219]. Через осмислення теми революції вдало трактувався образ народу, створений не просто за допомогою побутових моментів, а за рахунок осмислення руху суспільства, розкриття нових якостей народного характеру. Гостре соціальне чуття та уважність до життєвої правди дозволяють письменникам переступати межі суто історичного і подавати правдиву й реальну картину стихійного селянського руху, який згодом переростає в революцію.

Цілком справедливою є думка про те, що в українській літературі поступово глибошала і наповнювалася новим змістом ідея народності у творах молодих письменників. Образи людей, натхненних революційними ідеями, людей, які були в перших лавах народу, на той час починали окреслюватись і наповнюватись новим художнім змістом в українській прозі. Письменники осмислювали реальні явища дійсності в їх повсякденних побутових та суспільних зв'язках, прагнучи водночас надати художнім творам глибокого змісту та психологічного звучання (П. Панч „Земля”, 1925 р.). Своїми образами художня література підтверджувала той факт, що в умовах такого життя пробуджуються творчі сили народу, піднімаються таланти й обдарування (К. Гордієнко, А. Головка). Відштовхуючись від різноманітних ідейно-політичних шукань, українські письменники ХХ століття переступали всі „табу”, шукаючи

обґрунтування для своєї власної думки [3, 8]. Література такого плану чітко позначилася як явище соцреалізму. Щодо терміну соціалістичний реалізм Тамара Гундорова зазначає: „Поняття „соцреалізм” є категорією змінною і, зрештою, дуже випадковою” [4, 166]. Катаріна Кларк розглядає соцреалізм як канонічну доктрину, яка втілюється певним рядом художніх текстів. Дослідниця наголошує: „... Для того, щоб бути радянському роману соцреалістичним, він повинен відтворювати основний сюжет” [9, 5]. На думку Террі Ілгтон „...соціальна реальність є переважно споживана, [...] щоб мистецтво відобразило реальність, воно потребує лише віддзеркалити себе” [10, 133].

У молодій літературі соцреалістичного спрямування важливим мотивом стає мотив гордості за просту працюю людину, яка, долаючи темряву, злидні, опір ворожих сил, стає рушійною силою на фронті будівництва, боротьби за нову культуру та нове життя (Остап Залізний – Іван Ле „Камінний мірошник”, Текля – К. Гордієнко „Дівчина під яблунею”, Антон Гвоздь – І. Микитенко „Торт”). Усі життєві істини, які відтворювалися у текстах, досягалися і здобувалися письменниками вагомим досвідом і в житті, і в літературі. Нові аспекти в зображенні сучасного героя були намічені українськими письменниками, книжки яких вийшли друком у середині 20-х років ХХ ст. (Л. Первомайський, О. Кундзіч, О. Донченко. В. Кузьмич). Вони ставили в центр прозових творів молоду людину, яка була окрілена революційними ідеалами, яка жила романтичними мріями про краще майбутнє. Таким чином, письменники прагнули показати складність її взаємозв’язків із навколишнім світом. „Пролетарська” проза 20 – 30-х років ХХ ст. була щедрою на зображення різноманітних побутових барв. Зрозуміло, що місце і функція самого побутописання могли бути визначені глибинними світоглядними настановами письменників. Цікавими були твори, що зображували щоденне життя, побут, як, наприклад, оповідання К. Анищенка „Мироносиці” (1925).

Тема села в українській прозі „пролетарів” зосереджувалася навколо відтворення правди життя, розуміння перспектив його розвитку. Письменники означеного часу твердо вірили в те, що простий селянин буде намагатися стати на вищій щабель свого розвитку. Вартою уваги є не лише нова тема в історії української літератури ХХ ст., а й загальна чутливість письменників до зображення нового, що входило в найпотаємніші закутки свідомості, в побут, психіку людей. Різноманітні аспекти життя селянина відтворено в повістях Г. Косинки „За ворітьми”, І. Микитенка „Брати”, Івана Ле „Камінний мірошник” та ін.

У середині 1920-х рр. українська проза вже мала певний досвід, як у тематичному плані, так і у висвітленні проблемних аспектів життя простих селян. Відтворюючи художнє освоєння нової дійсності, її різноманітні типи та головних героїв, на перший план виступили глибокі соціальні конфлікти. У творчості визначних прозаїків того часу – А. Головка, П. Панча, І. Копиленка, І. Микитенка, К. Гордієнка, Ю. Яновського, Івана Ле – намітилися основні риси нового художнього методу. У цей час окреслюється велике коло проблем, які сягають своїм корінням у минуле. Насамперед помітною була боротьба з виразниками занепадницьких поглядів. Вагомою проблемою у прозі було ставлення до нової дійсності та її провідних сил. Письменники багато уваги приділяли показові проблем життєвого та світоглядного обличчя героя сучасності. Знатною була проблема розуміння революційного гуманізму та роль національного начала в суспільстві.

В українській прозі письменників-„пролетарів” почесне місце займає історико-революційна тема, а також художнє відтворення боротьби народу за соціальне та національне визволення. Письменники прагнуть осмислити минуле в інтересах сучасності. Більшість митців зазначеного періоду зображують у прозових творах формування особистості в процесі боротьби. Вони виступають за справедливий соціальний устрій в середині країни: „Народ в революції, народження нової людини в процесі боротьби за справедливий соціальний лад, нові риси характеру: побуту трудівника, обумовлені перемогою революції, – ось що насамперед цікавить тепер письменників. Навколо цих проблем відбувається гостра боротьба між представниками різних ідейно-мистецьких напрямків” [5, 337].

Значна частина письменників сходилась думками на тому, що реалістичну прозу необхідно оформлювати за допомогою життєвого матеріалу (М. Йогансен „17 хвилин”, О. Слісаренко „Камінний виноград”, Г. Шкурупій „Штаб смерті”, С. Жигалко „Єдиний постріл”). У літературі є оповідання, сюжети яких став засобом відтворення психології і побуту людей (О. Слісаренко „Авеніта”, Г. Шкурупій „Монгольські оповідання”). З цього приводу В. Панченко зазначає: „Жадаючи відкриттів, варто пильніше вглядатися в наші здобутки, в усе розмаїття літературних тенденцій, вловлюючи в них закономірності розвитку суспільної свідомості, підтримуючи здорове, плідне, перспективне. Дорожити тим цінним, що у нас є – неодмінний складник таланту критика” [7, 3].

Українські письменники та критики 20-х з пролетарського табору усвідомлювали, що майбутнє усієї літератури лежить на

шляху реалістичної творчості, соціальної і психологічної типізації, а також художнього синтезу. „Змальовуючи героїчне минуле, українські радянські письменники передусім прагнули показати наростання революційних настроїв, формування соціалістичної свідомості пролетаріату і трудового селянства в процесі боротьби проти царського самодержавства” [5, 339]. Художньо розв’язуючи такі проблеми, письменники писали епічні твори високого гатунку (П. Панч „Голубі ешелони” (1928 р.), І. Топчій „Шахтарська повість” (1930 р.), С. Божко „В степах” (1930 р.) та ін.

Історико-революційна художня проза знайшла певне відображення в художній практиці багатьох письменників-„пролетарів”. Митці слова відтворювали реальні події та історичні постаті, відбивали типові явища тогочасної дійсності, історичну вірогідність, а також органічно поєднували факти і домисли. Обов’язковими елементами творів другої половини 1920-х років були картини побуту, життя і праця простих селян, а також наявність фольклорного матеріалу (пісні, прислів’я, приказки, повір’я, обрядова поезія тощо).

До основних критеріїв прози „пролетарських” письменників слід віднести: вистражданість ідей і образів; істинність і глибина відповіді на питання, що хвилюють суспільство і особистість; щирість і висота морального почуття; активність духовного пошуку письменника та його героїв [6, 23]. Слід погодитися з думкою М. Шамоти, який акцентує на тому, що кращі письменники, наслідуючи приклад класиків, завжди надавали і надають великого значення слову, реченню, образу, розглядаючи ці питання не як технологічні, а як питання про засоби ідейного впливу на читача [8, 150].

Отже, можна узагальнити: письменники, що належали до табору „пролетарської літератури”, тобто входили до складу угруповань „Плуг”, „Гарт”, „Молодняк” та ін., активно опрацьовували актуальну на середину 20 – початок 30-х років тематику. Осмислюючи теми старого й нового, революційної дійсності, села і міста, людини як космосу й людини в соціумі тощо, прозаїки-„пролетарі” витворювали окрему літературну парадигму.

ЛІТЕРАТУРА

1. Брюгген В. Голос автора й голос героя / В. Брюгген // Дніпро. – 1969. – № 10. – С. 128.
2. Гришко В. Народжені бурею / В.І. Гришко // Наші позиції. – 1951. – № 6 (січень). – С. 8.
3. Гришко В. Народжені бурею / В.І. Гришко // Наші позиції. – 1951. – № 7–8 (лютий-березень). – С. 8.

4. Гундорова Т. Кітч і Література. Травестії / Т. Гундорова. – К. : Факт, 2008. – С. 166. – (Серія „Висока полиця”).
5. *Історія української літератури* : [у 8 т.] : Література періоду боротьби за перемогу соціалізму (1917-1932) / відп. ред. С.А. Крижанівський. – К. : Наукова думка, 1970. – Т. 6. – 514 с.
6. Новиченко Л. Широта пошуку / Л. Новиченко // Радянське літературознавство. – 1979. – № 2. – С. 23.
7. Панченко В. Складники таланту / В. Панченко // Літературна Україна. – 1978. – 21 листопада. – С. 3.
8. Шамота М. За слово правдиве і цілеспрямоване / М. Шамота // Вітчизна. – № 8. – С. 150.
9. Clark K. The Soviet Novel. History as Ritual / Katarina Clark. – Chicago – London : The University of Chicago Press, 1981. – 602 s.
10. Eagleton T. Capitalism, Modernism, Postmodernism / Terry Eagleton // Against the Grain: Essays 1975-1985. – London : Verso, 1986. – 324 s.
11. Vaughak J. Soviet Socialist Realism. Origins and Theory / James Vaughak. – London : Macmillian Press, 1973. – 248 s.

АННОТАЦІЯ

Татьяна Шарова. Украинская проза “пролетарских” писателей: тематические доминанты.

В статье проанализированы на тематическом уровне произведения украинских прозаиков двадцатых годов, которые в историю литературы вошли под названием „пролетарские” писатели. Обозначено писательское новаторство в разработке тем села и города, старого и нового, историко-революционной реальности, человека в социуме.

Ключевые слова: „пролетарский” писатель, тема, проблема, образ.

ABSTRACT

Tetyana Sharova. Ukrainian prose of „proletarian” writers: dominant themes.

The article analyzes the thematic level, the works of Ukrainian prose of twenties, who entered the history of literature as „proletarian” writers. The immediate objective of this article – a generalization and systematization of the components of the epic writers work 20–30th years as a subject and formal means. It is indicated the writer’s innovation in the development of topics of villages and towns, old and new, historical and revolutionary reality, man in society. Young writers 20th years of the XX century placed in the center of prose image of young man, who was elated with revolutionary ideals, who lived romantic dreams of a better future. Thus, the writers sought to show the complexity of revolutionist relationships with the outside world. Due to author’s conclusion, the main criteria of prose by „proletarian” writers include: artificialness of ideas and images, the truth and depth of answers to questions of concern to society and personality, sincerity and elevation of the moral sense; activity spiritual quest of the writer and his characters. The article takes into account the opinion, declaring ideological influence on the reader as primary goal of proletarian writer, even if the certain text follows peculiar tradition. The writers have sought to understand the past in the interests of the present. Most artists of specified period depicted in the prose works personality formation in the fight. T. Sharova summarizes, that writers, who are attributed to the camp of „proletarian literature” belonged to the groups „Pluh”,

„Garth”, „Molodniak” and others. These writers actively worked on to date to the mid-20th – early 30s. „Proletarians” were creating a separate literary paradigm.

Key words: „proletarian” writer, theme, issue, image.

Стаття надійшла до редколегії 10.01.2014.

УДК 821.161.2

Олена АНТОНЮК

к. філол. наук, доцент,

Донецький національний університет

ПОЕТИКА ВІЗУАЛЬНОГО У ЗБІРЦІ ВАСИЛЯ СТУСА „ЗИМОВІ ДЕРЕВА”

У статті проаналізовано збірку Василя Стуса „Зимові дерева” в аспекті поетики візуального. Визначено провідні образи збірки, виявлено їх значення для розкриття внутрішнього світу ліричного героя.

Ключові слова: літературний твір, ліричний герой, візуальний образ, візуалізація.

Проблема візуальності художнього твору має міждисциплінарний характер і все частіше стає об’єктом інтересу сучасних гуманітаріїв. Осмислення поетики візуального здійснюється з погляду філософії, культурології, психології, мистецтвознавства, літературознавства, мовознавства. Аналізу піддаються твори окремих письменників, мову яких можна „побачити”. Саме до візуалістів за психологічним типом сприйняття належить Василь Стус, який у своїх творах репрезентує сприйнятий світ через зорові образи, картини, пейзажі [2, 110].

Творчий доробок В. Стуса є об’єктом студій багатьох літературознавців (М. Жулинський, М. Коцюбинська, Б. Рубчак, Д. Стус, С. Мишанич, Ф. Пустова, Р. Криловець та ін.) та мовознавців (А. Загнітко, Ю. Шевельов, Г. Лукаш, Л. Оліфіренко, І. Піддубська та ін.), захищено дисертації (Д. Стус, О. Рарицький, О. Росінська, А. Бондаренко, Г. Віват, Є. Іщенко та ін.), однак досліджено ще далеко не все, і на сьогодні лишається актуальним питання поетики його творів.

Метою нашої роботи є виявлення найпоширеніших візуальних образів у поетичній збірці Василя Стуса „Зимові дерева” та визначення їх значення для розкриття внутрішнього світу ліричного героя.

Вибір збірки для аналізу зумовлений тим, що вона є першою, а отже, в першій спробі пера можна зрозуміти те, від чого відштовхується і як сприймає доволілишню дійсність автор. Відразу